CROATICA • Zagreb, XLVIII (2024) 68: 221–226

DOI: https://doi.org/10.17234/Croatica.68.20

NEOBIČAN FESTSCHRIFT, ILI O NESVODIVOM SUVIŠKU TEORIJE

(Davor Beganović, Zrinka Božić, Andrea Milanko i Ivana Perica [ur.], *Procedures of Resistance. Contents, Positions and the 'Doings' of Literary Theory*, Palgrave Macmillan, 2024)

Tko god se susreo s potrebom da nekome ne baš posve udomaćenom na polju znanosti o književnosti treba odgovoriti na pitanje što je to književna teorija, svjestan je nezahvalnosti situacije. Jezgrovite definicije poput one Warrena i Welleka – što je određuje kao poddisciplinu koja proučava načela književnosti, njezine kategorije i mjerila – već dugo su nedostatne, a pokušaji da se ta nedostatnost nadvlada gotovo neizbježno odvode potpunom raspršenju bilo kakvih čvrstih odrednica, kao što je to slučaj s Cullerovim tek dijelom ironičnim opisom književne teorije kao „beskonačnog mnoštva radova o svemu pod kapom nebeskom". No premda je teorija zaglavila u nelagodnom položaju između uskogrudnosti čvrsto usidrenog identiteta i njegove posvemašnje disperzije, u krugovima domaće znanosti o književnosti jedno se ime desetljećima s njom poistovjećuje više nego ijedno drugo. Predavački i autorski rad Vladimira Bitija za generacije je njegovih studenata, čitatelja i kolega jedna od nesumnjivo prvih asocijacija na književnu teoriju pri čemu ta identifikacija – za razliku od raznih definicija – funkcionira vrlo dobro. Bitijev nastavnički rad i autorski opus doista su dobra

ilustracija optimalne projekcije teorije: gusti i recepcijski zahtjevni, no zanimljivi i zavodljivi; eruditski široki i interdisciplinarni, no uzorno sistematični; pluriperspektivni i zaokupljeni širokim spektrom fenomena, a istovremeno kritički autorefleksivni. Stoga nije neobično da je upravo rođendan tog teoretičara poslužio kao povod najsvježijem u nizu promišljanja o „stanju teorije": zborniku *Procedures of Resistance* što ga je ove godine objavio Palgrave Macmillan, a urednički ga potpisuju Davor Beganović, Zrinka Božić, Andrea Milanko i Ivana Perica.

Kako urednici u uvodniku ističu, priča o nastanku zbornika počela je u Zagrebu 2018, kada se na Filozofskom fakultetu održala konferencija *Topographies of Thinking* koja je povodom Bitijeva 65. rođendana okupila eminentne teoretičare s nekoliko europskih sveučilišta. Pet godina kasnije dovršeni je projekt na najbolji način iznevjerio konvencije takvih prigodničarskih formata. Naime premda je većina autora okupljenih u *Procedures of Resistance* ujedno i izlagala na spomenutoj konferenciji te premda se mahom radi o krugu Bitijevih dugogodišnjih suradnika, rezultat nije uobičajeni konferencijski zbornik niti tradicionalni *Festschrift* koji bi ukoričio radove labavo povezane tek figurom slavljenika. Umjesto toga ova si knjiga postavlja ambiciozan zadatak promišljanja položaja i praksi književne teorije iz niza komplementarnih očišta okupljenih autora. Pritom eksplicitno zaokupljanje Bitijevim radovima gotovo u potpunosti izostaje, a u ulozi svojevrsne provodne niti zamjenjuje ga vjernost stanovitom duhu njegova razumijevanja i prakticiranja književne teorije.

Slijedom toga radovi što ih okuplja *Procedures of Resistance* odreda se suprotstavljaju s jedne strane različitim (post)apokaliptičnim pripovijestima o kraju teorije i sumraku humanističkih znanosti, a s druge tendencijama kompartmentalizacije; umnožavanja pomodnih naziva u čijoj pozadini nastojanja da se uspostave diskretno odvojeni odjeljci fragmentiraju polje, krote teorijski diskurs i čine ga pogodnim za komodifikaciju na akademskom tržištu. Nasuprot tomu afirmira se slika teorije kao „specifične mnoštvenosti diskursa" koja svojom praksom i karakterističnim nedokidivim suviškom pruža otpor takvim tendencijama.

Te tendencije utjelovljuje osamnaest tematski raznolikih radova uokvirenih uredničkim uvodnikom što dodatno razjašnjava primarnu intenciju zbornika i provodnu nit sadržaja koji slijedi. Radovi su pak raspodijeljeni u pet većih tematskih skupina koje su urednici imenovali prema različitim procedurama što ih se kao djelatne može razlučiti u teorijskom diskursu, uz svijest o tome da prepoznavanje neke od

njih kao dominantne ne isključuje prisutnost ostalih. Sinegdohskim procedurama tako imenuju one teorijske zahvate koji zahvaćaju svoj predmet na nepredviđene načine, nudeći inovativan uvid u cjelinu bez tendencije metaforičkoj totalizaciji. Procedurama odgovornosti nazivaju one procedure koji u disciplinarni horizont onoga što se broji i obrađuje uvode etičke preokupacije, potaknute preostatkom što izmiče disciplinarnim kategorijama. Procedurama materijalizma smatraju pak one diskurzivne zahvate koji se zaokupljaju društvenom, ekonomskom i političkom pozicioniranosti teorije te motivima i interesima koji iz njih proizlaze. Procedure ovladavanja one su kod kojih se u prvi plan stavlja preispitivanje zakašnjelosti uma nasuprot tvari, iskustva nasuprot doživljaja, tj. učinak naknadnosti prerade koji se često prototipno veže upravo za traumatska iskustva. Konačno, procedure otpora vežu se prvenstveno za kritičku samosvijest discipline; spoznaju da se upravo (samo)kritikom vlastite neadekvatnosti u okvirima određene discipline maksimiziraju njezin autoritet i potencijal.

Prvi u nizu primjera u kojima prevladavaju sinegdohske procedure iscrpan je tekst Aagea Hansen-Lövea u kojem autor daje pregled odnosa analitičkih i sintetičkih estetičkih teorija u Rusiji 1920-ih godina, tj. dobro poznatu pripovijest o ruskim formalistima dopunjava pripoviješću o njihovim teorijskim oponentima iz formalno-filozofske škole, ocrtavajući tako polemiku koja je iščezla iz disciplinarne povijesti, a bila je ključna za razvoj praškog strukturalizma. Svojevrsnom slijepom pjegom institucionalnog sjećanja bavi se i tekst Predraga Brebanovića u kojem se usredotočuje na književnoteorijski rad Svetozara Petrovića, rekonstruirajući njegovu ulogu u djelatnosti Zagrebačke stilističke škole, ali i stavljajući njihov suodnos u kontekst globalnih književnoteorijskih tendencija. Brebanović time dopisuje povijest Zagrebačke škole paralaktičnim pogledom iz perspektive potisnutog polemičkog sugovornika te preispituje njezinu unikatnost i samoniklost stavljajući je u šire okvire. Primjetno je pak drukčije postavljen fokus Dagmar Burkhart koja u svom tekstu donosi zanimljivu studiju koncepta kulturne ikone kao historijski i geografski određenog čvorišta reprezentacije kolektivnog identiteta. Nakon inicijalnog određenja i tipološke podjele kulturnih ikona autorica analitičku korisnost tog pojma pokazuje analizom Puškinove poeme *Brončanog konjanika*. Konačno, pomakom od Puškina nešto suvremenijim predmetima interesa poglavlje zatvara tekst Marine Protrka Štimec o suprotstavljenosti i potencijalnoj dijalektici fenomena književne avangarde i neoavangarde te uvriježenih modela književne povijesti,

u kojem autorica teorijski ogled dopunjava i nekolicinom važnih domaćih primjera: od odnosa domaćih književnih povijesti prema Tinu Ujeviću i njegovoj avangardnoj komponenti, preko diskontinuirane historije ženskog pisma, reduktivne recepcije krugovaša pa do pokušaja subverzivne, multiperspektivne i prevrednujuće književne historije kao što je ona u umjetničkom eksperimentu Dr. Zabludovskog.

Segment posvećen procedurama odgovornosti započinje tekstom Tomislava Brleka koji se više od svih članaka u zborniku eksplicitno bavi radom Vladimira Bitija. Konkretnije fokusirajući se na *Interes pripovjednog teksta*, po njemu najbolju Bitijevu knjigu, Brlek upisuje Bitija u tradiciju teoretičara koji odnos teorije i pripovjednog teksta ne doživljavaju kroz prizmu odnosa aktivnog subjekta i pasivnog objekta, ukazujući na njihovu koartikulaciju koja omogućuje književnost, ali i interese na različitim razinama utkane u taj odnos. Članak Stijna Vervaeta odmiče se potom prema interesima što su se artikulirali u nešto kasnijoj fazi Bitijeve karijere, donoseći studiju o multilingvalnosti kao polazištu za ponovno kritičko promišljanje koncepta nacionalne filologije i tradicionalno prihvaćenog trojstva (jedinstvenih) nacionalnog identiteta, nacionalnog jezika i nacionalne književnosti. U radu Renate Lachmann motiv nesvodivog suviška i neprevodive zone indistinkcije javlja se pak u vidu neizrecivog, o čijoj unikatnoj retorici što izmiče konvencionalnim zakonima semantičkog, pa čak i verbalnog, tekst raspravlja. Jedan od najsnažnijih primjera neizrecivog – trauma, naročito ona povezana s historijski neprevodivim iskustvom holokausta – tema je koja spaja interes Lachman s radom što zatvara poglavlje; tekstom Nevene Daković o književnim tretmanima traumatskog iskustva Novosadske racije iz 1942.

Skup radova o procedurama materijalizma započinje raspravom Stipe Grgasa o nužnosti povezivanja sveobuhvatne financijalizacije modernog kapitalizma s dominantnim diskursima u suvremenoj teoriji. Takav zahvat, prema Grgasu, s jedne strane potonje povezuje s historijskim kontekstom iz kojeg su ponikli i koji omogućuje da ih se bolje razumije, dok s druge strane predstavlja unapređenje tradicionalne historijskomaterijalističke kritike. Ivana Perica nasuprot tomu u svom se članku okreće klasicima historijskog materijalizma, uspoređujući potragu za „trećom pozicijom" koja bi bila temelj dijalektičke sinteze u radovima Györgya Lukácsa i Karla Mannheima. Podcrtavajući intrigantne sličnosti među dvojicom autora, ipak izdvaja i krucijalnu razliku koja se u konačnici može povezati s njihovom historijsko-političkom pozicioniranosti, zaključujući da je opreka Lukács – Mannheim donekle

slična onoj Luxemburg – Bernstein. Rad Jurija Murašova dodaje pak na horizont teorijskog problematiziranja materijalnih uvjeta i važnu, a često zaboravljenu stavku medija. Promatrajući McLuhanovu teoriju medija kao ključan materijalistički rez koji u mnogočemu može unaprijediti promišljanja estetskih objekata kod teoretičara kao što su Derrida ili Adorno, Murašov nudi vrlo zanimljivu troslojnu analizu romana Strugackih *Ponedjeljak počinje u subotu*, što na intrigantan način ilustrira komplementarnost koju prethodno teorijski rasvjetljava. Konačno, još jedno čitanje romana – ovaj put Selimovićeva klasika *Derviš i smrt* – donosi tekst Davora Beganovića, u kojem autor preispituje i dorađuje njegove kanonske interpretacije dovodeći ga u odnos s oprekom prirodnog i pozitivnog zakona te antiimperijalnim impulsima koji u romanu izviru u pozadini dinamike među likovima što utjelovljuju oprečne pravne principe.

Predzadnju cjelinu, procedure ovladavanja, započinje rad Zrinke Božić, u kojem autorica, suprotstavljajući se pomodnim pripovijestima o kraju teorije i krizi humanistike, obrće situaciju, određujući trenutak krize kao rodno mjesto i stalnog suputnika teorije, još od romantizma u Jeni. Svend Erik Larsen u svom je pak tekstu pomakao žarište s teorije književnosti na teoriju *u* književnosti baveći se različitim metaliterarnim i autoreferencijalnim momentima u književnim djelima koji, postavljajući pitanja „iznutra" i zahtijevajući na tom tragu specifičan angažman čitatelja, pokazuju odlike teorijskog. Još jedan pomak žarišta, onaj s proze prema lirici, donosi tekst Andree Milanko koja, na tragu obnovljenog zanimanja za liriku u međunarodnoj teorijskoj produkciji te njezina sve češćeg pojavljivanja u djelima suvremenih filozofa što ih uvodno detektira, postavlja pitanja o specifičnostima lirike u tom diskurzivnom trokutu, putem odbacujući i predrasudu o poeziji kao apolitičnom i elitističkom diskursu.

Posljednji blok radova posvećen procedurama otpora započinje radom Vivan Liske koja za ilustraciju eponimnog otpora uzima Kafkine tekstove sučeljavajući njihove različite interpretacije na uvjetno ocrtanom spektru od autonomnog do angažiranog poimanja književnosti te upozoravajući na nedokidiv ostatak koji nijedna od njih ne uspijeva u potpunosti apsorbirati. Tekst Nenada Ivića sličan fenomen prepoznaje u teoriji kao *genre occidentalu*, kako ga naziva Jean-Luc Nancy, što izmiče žanrovskim rešetkama koje proizvode aktualne prakse institucionalizirane humanistike. Konačno, zbornik zatvara tekst Aleksandra Mijatovića u kojem se autor kritički hvata ukoštac s Meillassouxovim spekulativnim realizmom, čija je rastuća popularnost značajno obilježila francusku teorijsku scenu

zadnjih dvaju desetljeća. Mijatović dekonstrukcijski prokazuje Meillassouxovu binarnu opreku između nužnosti i kontingencije kao pogrešnu, upućujući na Althusserovo postavljanje tih dvaju koncepata u suodnos u stereoskopskoj konstelaciji kao teorijski dosljednije, ali i politički potentnije rješenje. Tom kritičkom intervencijom Mijatović u teorijskom korpusu koji su mnogi zagovaratelji diskursa o zalazu teorije već proglasili nadiđenim pronalazi rješenje koje je promaklo drugim recentnim kritičarima Meillassouxa.

Slično naizgled nepomirljivom proturječju između nužnosti i kontingencije, koje se iz stereoskopske vizure ipak više ne pokazuje takvim, stvari stoje i s tematskom šarolikosti okupljenih članaka čiju na prvi pogled nesvodljivu raznolikost i impresivan dijapazon vrlo različitih preokupacija, ipak, dosljedno povezuju srodne geste i načela. Upravo takav odnos slika je suvremene teorije vjernija od bilo kojeg pokušaja da je se udžbenički parcelizira. Istovremeno s obzirom na to da – bez obzira na malobrojne reference na njegova djela – u zborniku gotovo da nema teme kojom se Biti na neki način nije bavio, vjeran je to prikaz i njegova neumornog autorskog posredovanja između različitih (uvijek recentnih!) teorijskih pozicija i trendova, odnosno dostojan *hommage* zavidnoj istraživačkoj i pedagoškoj karijeri koja još uvijek traje. No i mnogo više od toga. Zahvaljujući umješnosti urednika i probiru vrlo relevantnih tekstova, *Procedures of Resistance* na jednom mjestu okuplja članke koji će zasigurno steći čitatelje među književnim i kulturalnim teoretičarima u raznim disciplinarnim ograncima i u krugovima ljudi koji nikada nisu čuli za Bitija. Odnosno – kako to s književnošću, pa onda i književnom teorijom obično biva – naći će načina da prekorače situaciju u koju su inicijalno upisani.

Zvonimir Glavaš

Autorska prava: © 2024 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2024 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.